

Булінг дітей в школах Німеччини: проблематика, законодавство та механізми захисту

1. Актуальність проблеми булінгу серед дітей-мігрантів у Німеччині

Проблема булінгу, особливо в школах, завжди є актуальною. Її неможливо викоринити повністю, незалежно від країни, адже сутність проблеми не полягає в тому, в якій саме країні є найбільша вірогідність виникнення булінгу. Булінг може бути зумовлений поєднанням індивідуальних особливостей, ставлення до інших, впливу оточення та норм, що панують у колективі.

За участю понад 1800 підлітків вчені протягом кількох років вивчали зв'язок між булінгом, емпатією та моральним відстороненням. Результати показали, що підлітки, які систематично брали участь у булінгу, з часом дедалі частіше використовували механізми виправдання власної поведінки: перекладали відповідальність на жертву, применшували завдану шкоду або сприймали агресію як норму. Дослідження продемонструвало, що булінг може не лише відображати наявні особистісні риси, а й поступово змінювати моральне сприйняття людини.

3 дослідження Aggression, Moral Disengagement and Empathy

Науковці використовували функціональну магнітно-резонансну томографію (фМРТ), щоб дослідити реакцію мозку агресивних підлітків на сцени чужого болю. Учасникам показували відео, де люди випадково або навмисно завдавали шкоди одне одному, а дослідники фіксували активність різних ділянок мозку. Виявилося, що в частини агресивних підлітків під час спостереження за чужими стражданнями активувалися не лише зони, пов'язані з розумінням емоцій інших, а й структури системи винагороди. Це свідчить про те, що деякі агресори можуть переживати чуже страждання інакше, ніж більшість людей, що частково пояснює їхню схильність до жорстокої поведінки.

3 дослідження Atypical Empathic Responses in Adolescents with Aggressive Conduct Disorder

1.2. Зростання кількості українських дітей у німецьких школах після 2022 року

У другому кварталі 2025 року в німецьких школах навчалося близько 227 тисяч дітей і підлітків з України — це найвищий показник від початку повномасштабної війни. Про це 14 липня повідомило видання Der Spiegel.

Загальна кількість школярів у Німеччині становить приблизно 11 мільйонів. Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року кількість українських учнів у німецьких школах стрімко зросла і вже до кінця того ж року досягла близько 200 тисяч осіб.

Найбільше українських дітей, які прибули до Німеччини як біженці, навчаються у школах Баварії (майже 38 тисяч), Баден-Вюртембергу (приблизно 34 тисячі) та Північного Рейну-Вестфалії (близько 32 тисяч).

За даними Конференції міністрів освіти та культури федеральних земель Німеччини (КМК)

2. Поняття булінгу в шкільному середовищі у Німеччині

- Не кожен прояв насильства чи агресивної поведінки можна вважати булінгом. Конфлікт переходить у булінг тоді, коли наявні кілька ключових ознак:
- Дії мають цілеспрямований характер і спрямовані на завдання шкоди іншій особі або групі осіб
- Така поведінка не є одноразовою: вона повторюється систематично та триває протягом певного часу
- Дисбаланс сил між кривдником і постраждалою особою — фізичний, психологічний або соціальний, що ставить жертву в менш вигідне становище
- Постраждалі зазвичай відчувають безпорадність і неспроможність самотійно вплинути на ситуацію або припинити переслідування.

Булінг може проявлятися у різних формах

Фізичний булінг охоплює дії, спрямовані на завдання фізичної шкоди, зокрема удари, штовхання, підніжки чи інші види фізичного насильства.

Вербальний булінг включає образи, погрози, принизливі висловлювання, насмішки та інші словесні напади, спрямовані на приниження людини.

Соціальний (реляційний) булінг полягає в руйнуванні соціальних зв'язків та ізоляції жертви. До його проявів належать поширення чуток, навмисне виключення з групи, ігнорування або інші дії, що підривають почуття приналежності до колективу.

Кібербулінг - систематичне переслідування за допомогою цифрових технологій, зокрема через соціальні мережі, месенджери чи інші онлайн-платформи. Його особливістю є можливість поширення образливого контенту на широку аудиторію, потенційна анонімність кривдника та постійна доступність матеріалів у цифровому просторі.

Також виокремлюють гендерно зумовлений або сексистський булінг, який проявляється через упереджені висловлювання, принизливі коментарі, сексуалізовані жарти чи інші форми дискримінаційної поведінки, заснованої на статі людини. Така поведінка сприяє закріпленню гендерних стереотипів і суперечить принципам рівності та взаємної поваги.

На відміну від України, де поняття булінгу визначене законодавчо, у Німеччині булінг (з нім. Mobbing) не є окремим правопорушенням. Проте окремі прояви булінгу можуть кваліфікуватися за різними статтями законодавства Німеччини як самостійні правопорушення.

§ 185 StGB — Beleidigung: образа.

§ 186 StGB — Üble Nachrede: поширення відомостей, здатних принизити особу або зашкодити її репутації, якщо не доведено, що ці відомості правдиві.

§ 187 StGB — Verleumdung: поширення завідомо неправдивих відомостей про особу.

§ 223 StGB — Körperverletzung: тілесне ушкодження; його варто додати, бо це типова кваліфікація фізичного булінгу.

§ 238 StGB — Nachstellung: переслідування (сталкінг), але застосовується не до кожного повторюваного булінгу, а за наявності передбачених законом форм наполегливого переслідування, що істотно впливають на життя потерпілої особи.

§ 240 StGB — Nötigung: примус.

§ 241 StGB — Bedrohung: погроза.

§ 303 StGB — Sachbeschädigung: пошкодження майна — наприклад, навмисне псування шкільних речей чи особистого майна.

§ 201a StGB: незаконне створення, передавання або поширення зображень, що порушують приватність; актуально для частини випадків кібербулінгу.

3. Законодавче регулювання захисту дітей у школах

Важливо враховувати, що Німеччина є федеративною республікою, яка поділяється на 16 земель Німеччини. Це фактично означає, що кожна земля володіє певним обсягом автономії, зокрема щодо законотворчості. Саме тому кожна земля уповноважена приймати нормативні акти, які спрямовані на регулювання певних правовідносин на території цієї землі. Наприклад, Міністерством освіти Баварії було прийнято програму “Mit Mut gegen Mobbing” (“З мужністю проти булінгу”. Для прикладу в Україні діє єдиний нормативно-правовий акт, який регулює питання реагування на випадку булінгу в закладах освіти, а саме Наказ “Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти”.

4. Німецька система протидії булінгу в школах

Учням або їхнім батькам у разі виникнення булінгу/кібербулінгу насамперед слід звернутися до класного керівника або довіреного вчителя, щоб повідомити про ситуацію та знайти швидке рішення.

Якщо прояви агресії не припиняються, необхідно поінформувати адміністрацію школи.

У випадку, коли школа не може ефективно втрутитися, наступним кроком є звернення до регіонального органу шкільного нагляду. Якщо ж і це не дає результату, можна звернутися до антимобінг-координатора, наприклад у Берліні, який приймає звернення електронною поштою або телефоном у визначені години прийому.

4.1. Роль соціальних педагогів

Важливу роль в системі німецьких шкіл у боротьбі проти булінгу відіграють соціальні педагоги. Наприклад, починаючи з 2018 року в баварських школах з'явилися шкільні соціальні педагоги в межах програми “Schule öffnet sich” (“Школа відчиняється”). Їхнє завдання полягає в тому, щоб проводити групові профілактичні роботи. Групові профілактичні роботи проводяться у вигляді семінарів, під час яких акцент ставиться саме на формування цінностей щодо підтримки учнями одне одного та поширення принципу рівності, толерантності та шанобливого ставлення. Окрім того, соціальні педагоги займаються просвітницькою роботою серед вчителів. За необхідності слід залучати додаткові системи підтримки, зокрема шкільного психолога.

4.2. Програми шкільної підтримки

Одним з аспектів шкільної підтримки для дітей та їхніх батьків є безкоштовні анонімні сайти створені урядом Німеччини для надання консультацій. Одним з таких сайтів є Bundeskonferenz für Erziehungsberatung e.V. На цьому сайті допомогу можуть отримати батьки дітей до 21 року або діти до 21 року. Для отримання консультації необхідно зареєструватися, вказавши нікнейм та пароль. Реєстрацію потрібно підтвердити, перейшовши за посиланням, надісланим на електронну адресу. Після цього всі консультаційні послуги стануть доступними без обмежень. Індивідуальний чат можна використовувати й без реєстрації. Форум також доступний для перегляду без реєстрації. Також аналогічним є сайт NummergegenKummer, який передбачає допомогу як в телефонному режимі, так і через пошту або чат.

Окрім того, в інструкції Північної Рейн-Вестфалії “Konflikte bearbeiten - Mobbing verhindern” (“Конфлікт вирішувати - запобігти булінгу”) наводиться низка гарячих ліній для отримання консультацій батьками та дітьми:

Гаряча лінія Спільної ініціативи “Gesünder Arbeiten e.V. und Partner”	понеділок - четвер з 17:00 по 20:00:	0180-3100-113 (по всій Німеччині)
Гаряча лінія для консультацій від “BAD GmbH”	вівторок - четвер з 14:00 по 18:00	0800-0439258
Відділ з розгляду скарг щодо кібер-булінгу у шкільному середовищі при районній адміністрації Дюссельдорфа		0211-475-0
Консультаційні послугами товариства “Anti-Mobbing e.V.” у Мюнстері		02534-8455

4.3. Роль служби у справах дітей

Відповідно до статті 81 Соціального кодексу Німеччини, Книга VIII школи та соціальні служби мають співпрацювати для забезпечення безпеки та благополуччя дітей в межах своїх повноважень.

Проте у Німеччині не існує загального законодавчого обов'язку для адміністрації школи повідомляти Управління у справах дітей та молоді (з нім. Jugendamt) про кожен випадок булінгу. Такий обов'язок виникає лише за певних обставин, коли булінг становить загрозу благополуччю дитини або може свідчити про необхідність втручання органів захисту дітей.

У випадках булінгу в школі Jugendamt виконує насамперед захисну та координаційну функції, а не здійснює дисциплінарне провадження щодо кривдника. Відповідно до положень Соціального кодексу Німеччини (SGB VIII), Jugendamt оцінює, чи становить ситуація загрозу благополуччю дитини (Kindeswohlgefährdung), проводить бесіди з дитиною та її батьками, надає консультаційну підтримку школі, організовує психологічну, соціально-педагогічну та сімейну допомогу, а також координує взаємодію між школою, медичними установами, правоохоронними органами та іншими службами. У випадках, коли булінг спричинив тяжкі психологічні наслідки або існує реальна загроза безпеці дитини, Jugendamt може ініціювати застосування передбачених SGB VIII заходів захисту, включаючи надання спеціалізованої допомоги або, у виняткових випадках, тимчасове взяття дитини під захист. Водночас Jugendamt не встановлює факт булінгу, не застосовує дисциплінарних стягнень до учнів і не замінює повноваження адміністрації школи чи правоохоронних органів.

4.4. Роль поліції

У випадках булінгу або кібербулінгу постраждалим не слід зволікати зі зверненням до поліції та поданням заяви про злочин.

Важливо фіксувати всі докази:

Якщо стосується кібербулінгу:

робити скріншоти кібербулінг-атак, зберігати електронні листи, чати, SMS-повідомлення, посилання, а також фото й відео з обов'язковим зазначенням дати та часу. Також рекомендується записувати, на яких саме онлайн-платформах відбувалися інциденти. Ретельна документація випадків кібербулінгу значно полегшує подання заяви та подальше розслідування

Якщо стосується булінгу:

робити фото пошкоджень майна або тілесних ушкоджень, зберігати медичні довідки та збирати свідчення письмових показань свідків

5. Виклики та проблеми впровадження профілактики

Однією з ключових проблем є нестача ресурсів і кваліфікованого персоналу. Не всі школи забезпечені достатньою кількістю шкільних психологів, соціальних педагогів, вчителів, які можуть своєчасно реагувати на випадки булінгу та здійснювати профілактичну роботу. Крім того, навантаження на вчителів часто обмежує їхні можливості щодо систематичного моніторингу психологічного клімату в учнівських колективах і проведення превентивних заходів.

Важливим викликом залишаються мовні та культурні бар'єри у взаємодії між школою та сім'ями. Значна частина учнів у Німеччині походить із сімей мігрантів, що може ускладнювати комунікацію між батьками та школою через недостатнє володіння німецькою мовою або відмінності у сприйнятті ролі школи, дисципліни та способів вирішення конфліктів. Це може знижувати ефективність співпраці під час реагування на випадки булінгу та реалізації профілактичних заходів. Окрім того, через недостатнього володіння батьками німецької мовою, для них є обмеженою можливість звернення до педагогічного персоналу або адміністрації. При цьому обов'язок пошуку перекладачів лягає саме на батьків, в разі якщо в школі немає україномовних співробітників.

Ще однією проблемою є недостатня поінформованість батьків про свої права та доступні механізми захисту дітей. Батьки не завжди знають, якими є обов'язки школи щодо забезпечення безпечного освітнього середовища, коли доцільно звертатися до адміністрації школи, шкільних психологів, служб у справах дітей (Jugendamt) чи інших компетентних органів, а також які процедури можуть бути застосовані для захисту дитини.

5. Виклики та проблеми впровадження профілактики

Суттєвим викликом є також складність виявлення прихованого булінгу, особливо психологічного та кібербулінгу. Такі форми насильства нерідко відбуваються поза межами навчального процесу, у соціальних мережах або приватних електронних комунікаціях, що ускладнює їх своєчасне виявлення педагогами. Крім того, потерпілі діти часто приховують факти булінгу через страх помсти, недовіру до дорослих або побоювання погіршення ситуації. Це обумовлює необхідність систематичного навчання педагогів методам раннього виявлення ознак булінгу, розвитку довірчих відносин з учнями та активного залучення батьків і соціальних служб до профілактичної роботи.

6. Висновки та рекомендації

Булінг у шкільному середовищі Німеччини залишається актуальною проблемою, яка особливо гостро проявляється в умовах зростання кількості дітей-мігрантів, зокрема українських дітей, які прибули після початку повномасштабної війни. Попри те, що німецьке законодавство не визначає булінг як окреме правопорушення, окремі його прояви охоплюються нормами кримінального, цивільного та адміністративного права, що забезпечує можливість правового захисту постраждалих.

Ефективність протидії булінгу в Німеччині ґрунтується на комплексному підході, який поєднує профілактичну роботу, раннє виявлення випадків насильства, взаємодію між школою, батьками, соціальними педагогами, психологами, Jugendamt та правоохоронними органами. Важливе значення мають також державні та громадські консультаційні служби, які надають безкоштовну підтримку дітям і батькам.

Водночас існують суттєві виклики, що ускладнюють ефективне запобігання булінгу. До них належать недостатня кількість кваліфікованих фахівців, мовні та культурні бар'єри між школами й сім'ями мігрантів, недостатня обізнаність батьків щодо механізмів захисту прав дітей, а також складність своєчасного виявлення психологічного та кібербулінгу.

Для підвищення ефективності системи протидії булінгу доцільно розширювати профілактичні програми у школах, забезпечувати достатню кількість соціальних педагогів і психологів, покращувати інформаційну підтримку батьків різними мовами, зміцнювати співпрацю між освітніми закладами та службами захисту дітей, а також підвищувати рівень цифрової грамотності учнів, педагогів і батьків щодо протидії кібербулінгу. Особлива увага має приділятися інтеграції дітей-мігрантів у шкільне середовище, формуванню атмосфери взаємної поваги, толерантності та недискримінації, що є важливою передумовою створення безпечного освітнього простору для кожної дитини.

Джерела:

1. Falla D., Romera E. M., Ortega-Ruiz R. Aggression, Moral Disengagement and Empathy. A Longitudinal Study Within the Interpersonal Dynamics of Bullying // Frontiers in Psychology. 2021. Vol. 12. Article 703468. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.703468
2. Decety J., Michalska K. J., Akitsuki Y., Lahey B. B. Atypical empathic responses in adolescents with aggressive conduct disorder: A functional MRI investigation // Biological Psychology. 2009. Vol. 80, No. 2. P. 203–211. DOI: 10.1016/j.biopsycho.2008.09.004
3. Сидоржевський, М. (2025, July 15). У Німеччині зафіксовано рекордну кількість учнів-українців. dw.com. <https://www.dw.com/uk/u-nimeccini-zafiksovano-rekordnu-kilkist-ucnivukrainciv/a-73276659>
4. Berlin, U. (n.d.). Mobbing in der Schule. Unfallkasse Berlin. <https://share.google/lHu9vZuzTdChaeMSf>
5. Hilfe bei Mobbing in Schule & Internet | Berliner Familienportal. (n.d.). <https://familienportal.berlin.de/artikel/unterstuetzung-bei-mobbing-in-der-schule-und-im-internet>
6. Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus. (2020). Mit Mut gegen Mobbing. https://www.isb.bayern.de/fileadmin/user_upload/Grundsatzabteilung/Praevention/Handreichung_Mobbing_2021.pdf
7. Willkommen bei der bke-Jugendberatung! | bke Onlineberatung. (n.d.). <https://www.bke-beratung.de/jugendberatung/willkommen>
8. Monika Appler, Martin Holtmann Niehues, Alfred Josefs, & Dr. Kordula Piontkowski. (2007). Konflikte bearbeiten – Mobbing verhindern. In A. Josefs, Veröffentlichung der Bezirksregierung Münster. Bezirksregierung Münster. http://m.unfallkasse-nrw.de/fileadmin/server/download/Sonderschriften/S_014-2017.pdf
9. Sozialgesetzbuch (SGB) – Achtes Buch (VIII) – Kinder- und Jugendhilfe (Artikel 1 des Gesetzes vom 26. Juni 1990, BGBl. I S. 1163) : станом на 23 квіт. 2026 р. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_8/index.html